

Змест

ЧАСТКА I. ГРОЗНЫЯ ЦЕНІ НАЧНЫЯ	3
Раздзел I. Візіт устрывожанага чалавека.....	5
Раздзел II. Пад'езд кавалераў	18
Раздзел III. Дамы, манахі і паршывы беларускі раман- тызм.....	29
Раздзел IV. Пра жанчыну з мінулага, абеляў у адстаўцы і пра тое, як чытанне Евангелля не прынес- ла аніякай карысці, акрамя маральнай	49
Раздзел V. Чалавек знік	69
Раздзел VI. Кароткі. Аб сівым антыквару і «барыгу».....	90
Раздзел VII. Што было сказана ў «Новым Тастаменце» і якую таямніцу схаваў у «Апакаліпсісе» Іаан Багаслоў... ..	95
Раздзел VIII. Зноў гасне неба	117
Раздзел IX. Кладна. Дарога. Адрашэнне.....	136
Раздзел X. Ідылія ў кантрастах.....	143
Раздзел XI. Белая Гара.....	168
Раздзел XII. Пачатак пошукаў.....	185
Раздзел XIII. Нарада двух кавалераў, аднаго ўдаўца і ад- наго жанатага.....	197

Раздзел XIV. Пра вар'ятаў і дробязі, якія не вартыя і выедзенага яйка.....	206
Раздзел XV. Пра новую хату, спраўджаныя сны і пра тое, як забіваюць чалавека і ці лёгка другому двухногаму зрабіць гэта.....	228
ЧАСТКА II. КАТАКОМБЫ, ЗМРОК І АГОНЬ	235
Раздзел I. У якім ніхто з «трох мушкецёраў» амаль нічога не ведае, а той, хто ведае, не можа расказаць	235
Раздзел II. У якім я зашмат балбачу і, насупор логіцы, шкадую правакатара.....	253
Раздзел III. Перад вачыма кахання, вачыма вар'яцтва і смерці.....	269
Раздзел IV. Загадкі і адгадкі. Палкоўнік, лейб-медыкус і пракуратар	296
Раздзел V. У якім я амаль складваю лапы, падводжу вынікі паражэння, але своечасова ўспамінаю пра пэўную аптымiстычную жабку.....	340
Раздзел VI. Дзе іхнія сляды, дзе твае сляды? Хто знойдзе іх, хто знойдзе цябе?	368
Раздзел VII. Пра жыццёвую неабходнасць грунтоўнага вывучэння стараславянскай граматыкі і алфавіта, пра без пяці хвілін дактароў навук, якія таксама бываюць асламі, і адну дапамогу, якая прыйшла непараўна позна.....	394

Раздзел VIII. Два прывіды ў лагчыне нечысці і дама з чорным манахам, або Паршывы беларускі рэалізм	401
Раздзел IX. Цынiзм трохсотгадовы і сучасны, смяротная кара за смяротнасць адной душы з трох і святая веліч аднаго апаганшчыка праху.....	427
Раздзел X. Бывай!	442
Раздзел XI. «І герб радавы разбіваюць на камені тым»	445
ЭПІЛОГ. КАНЕЦ ПАД'ЕЗДА КАВАЛЕРАЎ	485

*В. К., якой гэты раман абяцаў
дзесяць год назад, з удзячнасцю*

Ч А С Т К А І

ГРОЗНЫЯ ЦЕНІ НАЧНЫЯ

З чаго мне, чорт пабірай, пачаць?

З таго прадвесня, калі за акном было сутонне і мокры снег?

А што вам да леташняга снегу й сутоння?

Пачаць з таго, хто я такі?

А што вам, урэшце, да мяне, звычайнага чалавека ў вялізным горадзе? І нашто вам мая самахарактарыстыка?

Адразу браць быка за рогі і расказваць?

А якое я маю права на вашу ўвагу? Тое права, што вы заплацілі грошы? Дык мала за якія паршывыя гісторыі людзі плацяць тыя грошы.

Разбягаюцца думкі. Усё тое, што адбылося, — яно ж датычыцца мяне, а не вас. І патрэбна гэта, пакуль тое, не вам, а толькі мне. Хіба толькі мне? Так, пакуль я не раскажу ўсяго, — толькі мне.

Я ведаю, з чаго пачну. Паколькі, да часу, гэта толькі мая гісторыя, я пачну з самаапраўдання. І толькі пасля перайду да таго, хто я такі і што здарылася ў той снежны і мокры сакавіцкі вечар.

І — каб вы не казалі «а што нам да ўсяго гэтага?» — я абяцаю, што раскажу вам самую дзівосную і неверагодную гісторыю майго жыцця. А — можа, таму, што гэта было са мной, — мне здаецца, што гэта нават самая неверагодная гісторыя, якая толькі адбылася на зямлі Беларускай за апошнюю чвэрць стагоддзя.

Урэшце, мяркуйце самі.

Розныя дурныя чуткі ходзяць пра яе, пра маё злачынства, пра той закрыты працэс, на якім я нібыта быў ці то падсудным, ці то сведкам.

Наконт падсуднага — глупства. Не хадзіў бы я на волі, каб быў падсудным. А паколькі справа была звязана з забойствам, з некалькімі забойствамі, то неяк надта ўжо хутка я, падсудны, уваскрэс на гэтай зямлі. Але цень праўды быў у цені падазрэння, які часова лёг на мяне.

Сведкам я таксама не быў. Быў я дзейнай асобай. Магчыма, занадта дзейнай. Часам больш чым трэба было. Рабіў дурасці — і рабіў разумныя рэчы. Блытаў і ішоў проста да мэты.

Але без мяне «Альшанская таямніца» (нумар справы з часам знойдзеце ў архівах) не была б не толькі развязаная, але не дайшла б і да сярэдзіны развязкі.

Ёю проста ніхто не зацікавіўся б.

Цень чуткі, цень плёткі таксама абражае чалавека. І вось цяпер, праз некалькі год, я магу ўрэшце давесці сваё апавяданне да канца, аддаць вам, крыху выстраіўшы і ўпарадкаваўшы, свае даведзеныя (звольшага) да ладу нататкі. Ніхто не супраць, а менш за ўсё я сам. Разблытаны апошні вузел, усё высветлена да яснасці.

Што датычыцца маёй тагачаснай (гэта гісторыя дужа змяніла мяне) натуры, я нічога не правіў. Хай «Ён» будзе такі, які быў. Гэта ж «Ён» тады перажываў, думаў і дзейнічаў...

Як мяняецца чалавек! Усё новае, і новае, і новае наплывае на душу, новыя думкі, погляд, страсці, туга і радасць — і сам здзіўляешся сабе, колішняму. І шкада сябе колішняга. І немагчыма — ды і не хочацца — вярнуць былое.

Я аддаю вам яго, я аддаю вам сябе на суд строгі і бесстаронні.

РАЗДЗЕЛ I

Візіт устрывожанага чалавека

Прозвішча маё Косміч. Хрышчаны (гэта ўсё бабця) Антонам. Бацьку, калі хочаце, звалі Глебам. Маці — Багуславай. Занятак бацькоў да рэвалюцыі? Бацька, скончыўшы гімназію, якраз паспеў на Зялёнага і Махно. Маці — гады тры як кончыла гуляць у лялькі.

Я даю вам гэтую разгорнутую анкету, каб не гаманіць доўга. Анкету з дабаўленнем міліцэйскага апісання прыкмет. А раптам нешта нараблю. Асабліва пры маёй схільнасці ўблытвацца ў розныя прыгоды, на якія мне да таго ж шанцуе.

Мне трыццаць восем год без малога. Стары кавалер, як казала мая знаёмая Зоя Пярэрвенка, з якой у мяне тады якраз канчаўся — а мабыць, такі канчаўся — кароткі і, як заўсёды, не вельмі ўдалы раман.

Гэткі стары-ы кавалер, які за вайной ды навукай не ажаніўся, а цяперака позна ўжо.

Жыццяпіс гэтага старога кавалера пададзены пункцірам. На два гады раней, чым трэба, скончыў школу. Шчанюком з мокрым пыскам. У сорок першым. Напярэдадні. З выпускным балем, дзяўчынкаю ў белым і вальсам да раніцы. Дурны, збіты, зацяганы дрэннымі пісьменнікамі прыём. Але тут так і было. На жаль і тугу. Таму што той раніцай дзве першыя бомбы ўпалі на паштамт і кінатэатр. Мы з ёю былі ў кінатэатры, так што ўсё гэта здарылася на маіх вачах.

Трос перад ваенкамам пасведчанне аб заканчэнні школы. Пашпарта яшчэ не было. Але паверылі. Быў... здаровая, словам, вымахала доўбня. Узялі.

І сербануў я тут спаўна. Родны гарадок. Адступаем. Над паравым млынам адзіны ўцалелы рэпрадуктар, і з яго бравурны марш. І нараўлянін Каляда, камандзір майго аддзялення, увесь у пыльных бінтах, разануў па ім з аўтамата (мала іх яшчэ тады было, ледзь не адзінкі).

Разануў, «каб не звягав, паразіт».

Тут і скончылася мая ўзнёслая маладосць. Тут, а зусім не тады, калі мы прыкрывалі адыход нашых і Каляду забілі, а мяне, засыпанага зямлёй, узялі ў палон. Было гэта паўночнай Оршы.

Я ўцёк з эшалона пад Альберцінам. І тут жа ў Слоніме ледзь зноў не трапіў... Уратаваў мяне дзядзька Здзіслаў Крыштафовіч. Як толькі яго не хвалілі: «паслугівач, і падбрэхіч, і...».

Немцы пасля, у канцы сорок другога, павесілі яго, хорошага чалавека, у вёсцы пад Слонімам.

І добра хаця тое, што ўжо дзесяць год стаіць яму ў той вёсцы помнік.

Вось так, сябры.

Партызанка. Зноў армія. Моцна зранены ля Патс-
дама. Дэмабілізаваны.

І пачалі мяне тут ва ўніверсітэце вучыць «уму-
маразму». У пяцьдзясят першым атрымаў дыплом, у
пяцьдзясят чацвёртым аспірантуру скончыў. Дзіўлюся,
як ад усёй гэтай навукі не стаў непапраўным дубам.
Дысертацыю абараніў па «шашнацатаму» стагоддзю.
Дзеячы Рэфармацыі. Гуманісты.

Стаў кандыдатам, спецыялістам па сярэдневяковай
гісторыі, неблагім палеографам. Напісаў некалькі дзя-
сяткаў артыкулаў, тры манаграфіі — можна і доктарам
рабіцца.

Збіраюся. Вось-вось.

«Малады таленавіты доктар гістарычных навук».

Цьху!

Асобныя прыкметы:

Светлы шатэн, вочы сінія, нос сярэдні, рот — шчы-
лінаю ў паштовай скрынцы на галоўпаштамце, мор-
да — сумесь варага з познім неандэртальцам, рукі граб-
лямі, ногі доўгія, нібы ў палескага злодзея.

Спартыўныя дадзеныя:

Сто дзевяноста адзін сантыметр росту, восемдзсят
дзесяць кілаграмаў вагі. Плаванне — першы разрад,
фехтаванне — другі — а каб вы спрахлі! Адносіны да
баскетбола? Мог бы і ў баскетбол. Але на першай трэ-
ніроўцы нехта выцерся аб мяне потнай спінаю. Разу-
мееце, не рабочы пот, не жаночы, а з рэзкага паху,
валасатага цела, якое ледзь не сплывала тлушчам...
Кінуў гэтую справу. Грэблівы занадта.

Футбола не люблю. У гімнастыцы — нуль. Не ведаю,
ці здолею пятнаццаць разоў падцягнуцца на турніку.

Вось, здаецца, і ўсё, што цікавіць людзей.

Ф-фу-у!

А наконт таго, чым дыхаю, што толькі маё, дык гэта росшукі ў мінулым. Акрамя вышэйпамянёных прац напісаў яшчэ некалькі, накшталт... ну строга абгрунтаваных, дакументальных гістарычных дэтэктываў, ці што.

Некаторыя з'явіліся ў часопісах. Некаторыя яшчэ чакаюць: «Злы лёс роду Галынскіх», «Забойства ў Дурынічах» і г. д. Калі вось гэтая гісторыя вас зацікавіць, я, з часам, пазнаёмлю вас і з тымі.

Смешна? І праўда, смешна. Навуковы работнік і, раптам, пінкертонаўшчына ў мінулым. Мне таксама смешна. Затое — цікава.

І вось пісаў, пісаў я — хутчэй ад жадання перамагчы пачуццё сваёй непаўнацэннасці, бо пісьменнік з мяне нікудышны, — гэтыя творы папулярнага цяпер жанру; пісаў, беручы замест таленту ўменнем разабрацца ў блытаніне актаў, фактамі і логікай. Пісаў і не ведаў, што ў той вечар лёс — цераз аднаго ўстрывожанага чалавека — ублытае мяне ў сапраўдны дэтэктыў.

У той брыдкі сакавіцкі вечар я якраз рыхтаваўся да работы. Шчыра кажучы, не цярпелася дарвацца да яе: многія месяцы я займаўся не тым, чым хацеў.

Для мяне гэтыя першыя хвіліны — ледзь не найбольшая асалода ў жыцці. Метадычна раскласці на стала рэчы: чыстая папера — справа, злева — месца для спісанай. Справа крыху далей — вымытая да рыпення попелніца. Ля яе нечapanы (абавязкова нечapanы!) пачак цыгарэт. Дзве ручкі запраўлены чарнілам. На

падаконні злева свежазмолатая кава ў герметычным слоіку і кававы апарат. На стале ані парушынкi.

Сам ты толькі што пагаліўся, узяў ванну, абавязкова надзеў новую чыстую кашулю. Перад табою бялюткі аркуш ільснянай паперы, і зялёная лямпа кідае на яго яркае ў салатавым паўзмроку кола. Ты можаш адкласці работу да раніцы — усё адно ўнутрана ты падрыхтаваны да яе. А можаш сесці і зараз.

І чорт яго бяры, што за вокнамі шалее і коса імчыцца мокрая тхлань сакавіцкага снегу, што за ім ледзь відны вулічныя сіратлівыя ліхтары, скурчаныя цені пракожых, рухомы вежавы кран непадалёк і чырвоная іголка тэлевышкі наводдаль. Нічога, што так тужліва калоцяцца аблепленыя снегам дрэвы і так бяздонна блішчыць пад рэдкімі ліхтарамі асфальт.

Няхай. У цябе цёпла. І ты ўвесь, і скураю і нутром, падрыхтаваны да вялікай Работы, адзінага пэўнага, што ў цябе ёсць. І ўсё гэта — як быццам чакаеш найдарожшага спаткання, а яно чакае цябе, і сэрца замірае і падае. І незайманы, цнатлівы ліст паперы чакае першага пацалунка п'яра.

Званок!

Я ўнутрана вылаяўся. Але стол быў прыбраны, і чакаў, і мог чакаць да заўтра, і, можа, гэта было яшчэ лепей, як лепей чакаць дарагога спаткання, каб даўжэй адчуваць лікуючую непатольнасць. Легчы спаць, ведаючы, што «заўтра» прынясе першую — заўсёды першую! — радасць, і прачнуцца з адчуваннем гэтай радасці, і ўстаць, і ўзяць яе.

Да таго ж званок быў знаёмы, «толькі для сваіх». Дый хто пацягнуўся б некуды з хаты ў такую сабачую золь без пільнай патрэбы.